HUKUMATLARARO TASHKILOTLAR VA ULARNING O‘ZBEKISTONDAGI VAKOLATXONALARINING HUQUQIY MAQOMI: XALQARO-HUQUQIY ASOSLAR VA MILLIY AMALIYOT

Toshkent davlat yuridik universiteti magistri

Bahtiyorov Po‘latbek Arslonbek o‘g‘li

e-mail: striker.010530@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada hukumatlararo tashkilotlarning xalqaro huquqiy shaxsiyati hamda ularning O‘zbekistondagi vakolatxonalari maqomi tahlil qilinadi. Tashkilotlarning mezbon davlatda faoliyat yuritishi, vakolatxonalarni akkreditatsiya qilish, imtiyoz va immunitetlar berish, shuningdek milliy yurisdiksiya va javobgarlik masalalariga e’tibor qaratiladi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001-yil 8-maydagi 207-son qarori hamda O‘zbekiston Hukumati va Global yashil o‘sish instituti (GGGI) o‘rtasidagi 2021-yilgi bitim milliy amaliyot misolida ko‘rib chiqiladi. Tahlil natijasida O‘zbekistonda hukumatlararo tashkilotlar maqomi umumiy akkreditatsiya tartibi bilan bir qatorda, muayyan tashkilotga oid xalqaro bitimlar orqali ham belgilanishi ko‘rsatiladi. Maqolada mezbon davlatning suveren vakolatlari, tashkilotning mustaqil faoliyati va uchinchi shaxslarning huquqiy himoyasi o‘rtasida mutanosib muvozanat zarurligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: hukumatlararo tashkilot, xalqaro huquqiy shaxsiyat, vakolatxona, akkreditatsiya, mezbon davlat, imtiyozlar, immunitetlar, O‘zbekiston.

Kirish

Hukumatlararo tashkilotlar xalqaro munosabatlarning muhim ishtirokchilaridan bo‘lib, davlatlar tomonidan xalqaro shartnoma yoki boshqa xalqaro-huquqiy hujjat asosida tuziladi. Ular o‘z vazifalarini bajarish uchun xalqaro

huquqiy shaxsiyat, muayyan vakolatlar va mustaqil faoliyat yuritish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak. Tashkilotlarning turli mamlakatlarda idora yoki vakolatxonalar ochishi esa ushbu maqomning mezbon davlat hududida qanday amalga oshirilishi masalasini yuzaga keltiradi.

Bu masala O‘zbekiston uchun ham amaliy ahamiyatga ega. Mamlakatda xalqaro tashkilotlar vakolatxonalarining faoliyati Tashqi ishlar vazirligi huzurida akkreditatsiya qilish tartibiga, tashkilotning ta’sis hujjatlariga va zarur hollarda O‘zbekiston bilan tuzilgan alohida bitimlarga asoslanadi. Vazirlar Mahkamasining 2001-yil 8-maydagi 207-son qarori xalqaro tashkilotlar vakolatxonalarini va ularning xodimlarini akkreditatsiya qilish tartibini tasdiqlagan [1].

Maqolaning maqsadi hukumatlararo tashkilotlarning xalqaro huquqiy shaxsiyati va ularning O‘zbekistondagi vakolatxonalari maqomini xalqaro-huquqiy hamda milliy-huquqiy jihatdan tahlil qilishdir.

Xalqaro tashkilotning huquqiy shaxsiyati, avvalo, uning ta’sis hujjati, maqsadlari, vakolatlari va a’zo davlatlar bergan funksiyalari bilan belgilanadi. Xalqaro huquqiy shaxsiyat tashkilotga xalqaro huquq doirasida muayyan huquq va majburiyatlarga ega bo‘lish, shartnomalar tuzish, mol-mulkka egalik qilish va o‘z vazifalarini mustaqil bajarish imkonini beradi.

Biroq tashkilotning huquqiy shaxsiyati davlatlarning huquqiy shaxsiyatiga teng yoki cheksiz emas. U tashkilotning ta’sis hujjatida va tegishli xalqaro-huquqiy manbalarda belgilangan vakolatlar doirasida amalga oshadi. Shu sababli mezbon davlatdagi vakolatxona maqomini aniqlashda kamida uch manba muhim bo‘lishi mumkin: tashkilotning ta’sis hujjati, imtiyoz va immunitetlarga oid umumiy xalqaro shartnomalar hamda mezbon davlat bilan tuzilgan alohida bitim.

O‘zbekiston amaliyotida GGGIga oid 2021-yilgi bitim ushbu yondashuvning aniq misolidir. Bitimda O‘zbekiston Hukumati GGGIni xalqaro huquqiy

shaxsiyatga ega xalqaro tashkilot sifatida tan oladi. Tashkilotga shartnoma tuzish, ko‘char va ko‘chmas mulkka ega bo‘lish va uni tasarruf etish hamda sudga murojaat qilish huquqiy layoqati berilgan [2].

Bu misol xalqaro tashkilotning huquqiy maqomi faqat umumiy nazariy qoidalar bilan emas, balki muayyan tashkilot va mezbon davlat o‘rtasidagi bitim bilan ham aniqlashtirilishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Xalqaro tashkilot vakolatxonasi bosh tashkilotning hududiy yoki mamlakatdagi faoliyatini amalga oshiruvchi tuzilmasidir. Uning maqomi tashkilotning o‘z maqomidan kelib chiqsa-da, vakolatxona faoliyatining ayrim jihatlari mezbon davlat qonunchiligi va tegishli bitimlarda alohida belgilanadi.

Vakolatxona maqomini tahlil qilganda quyidagi tushunchalarni farqlash lozim: xalqaro tashkilot ta’sis hujjati asosida tuzilgan xalqaro huquq subyekti; vakolatxona yoki ofis tashkilotning mezbon davlatdagi doimiy faoliyat yurituvchi bo‘linmasi; vakolatxona rahbari va xodimlari tashkilot tomonidan tayinlanadigan va, zarur bo‘lsa, mezbon davlatda akkreditatsiya qilinadigan shaxslar; akkreditatsiya mezbon davlatning vakolatli organi tomonidan vakolatxona yoki xodim maqomini rasmiy tan olish tartibi.

Bu elementlarning har biri alohida huquqiy oqibatlarga ega. Masalan, tashkilotning o‘ziga beriladigan yurisdiksion immunitet uning barcha xodimlariga avtomatik ravishda bir xil hajmda tatbiq etilmaydi. Xodimlarga beriladigan himoya, odatda, ularning rasmiy vazifalarini bajarishi bilan bog‘liq funksional doirada belgilanadi.

Vazirlar Mahkamasining 207-son qarori xorijiy davlatlarning diplomatik vakolatxonalari, konsullik muassasalari va xalqaro tashkilotlar vakolatxonalarini, shuningdek ularning xodimlarini O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi huzurida akkreditatsiya qilish tartibini tasdiqlaydi [1].

Mazkur hujjatning ahamiyati shundaki, u xalqaro tashkilotlar vakolatxonalari faoliyatini O‘zbekistonning tashqi aloqalar tizimiga kiritadi va tegishli idoraviy tartibni belgilaydi. Shu bilan birga, akkreditatsiyaning o‘zi barcha xalqaro tashkilotlarga bir xil imtiyoz va immunitetlar beradi, degan xulosaga olib kelmasligi kerak. Imtiyozlar va immunitetlar tashkilotning maqomi, unga tatbiq etiladigan xalqaro shartnomalar va O‘zbekiston bilan tuzilgan alohida bitimga qarab belgilanadi.

Shu jihatdan akkreditatsiya vakolatxona va uning xodimlarini milliy darajada rasmiy tan olish vositasi; imtiyoz va immunitetlarning mazmuni esa alohida xalqaro-huquqiy asos talab qilishi mumkin.

O‘zbekiston Hukumati va GGGI o‘rtasidagi “Global yashil o‘sish institutining huquqiy maqomi hamda imtiyoz va immunitetlari to‘g‘risida”gi bitim 2021-yil 22-mayda imzolangan va O‘zbekiston uchun 2021-yil 25-maydan kuchga kirgan [2].

Bitim bir necha muhim masalani tartibga soladi: GGGIning xalqaro huquqiy shaxs sifatidagi maqomi va huquqiy layoqati; tashkilotning mol-mulki, daromadlari va aktivlari immuniteti; arxivlar va rasmiy aloqalarning himoyasi; soliq va bojxona imtiyozlari; mansabdor shaxslar va mutaxassislarning maqomi; O‘zbekistonda ofis ochish; xodimlarni TIVda akkreditatsiya qilish; bitimni talqin qilish yoki qo‘llash bo‘yicha kelishmovchiliklarni maslahatlashuv va muzokara orqali hal etish [2].

Bitimdagi muhim muvozanat shundaki, GGGIga tashkilotning mustaqil vazifalarini bajarishi uchun immunitetlar berilgan, ammo ofis faoliyatiga O‘zbekiston qonunlari tatbiq etilishi va ofis harakatlari ustidan O‘zbekiston sudlari yurisdiksiyasi saqlanishi ham nazarda tutilgan bitimda boshqacha qoida bo‘lmasa [2].

Bitim immunitetdan voz kechish imkoniyatini ham belgilaydi. Immunitetlar tashkilotning shaxsiy manfaatlari uchun emas, uning vazifalarini himoya qilish uchun beriladi. Shu sababli ular mutlaq va cheklanmagan himoya sifatida emas, funksional maqsadga bog‘langan kafolatlar sifatida talqin qilinishi lozim [2].

O‘zbekiston tajribasi umumiy akkreditatsiya qoidalari bilan tashkilotga xos bitimlar bir-birini to‘ldirishini ko‘rsatadi. 207-son qaror umumiy protsessual tartibni belgilasa, GGGI bitimi tashkilotning yuridik shaxsiyati, ofis binosi, xodimlari, immunitetlari va soliq masalalarini batafsil tartibga soladi [1; 2].

Bunday tizimning afzalligi har bir tashkilotning vazifalari va ehtiyojlariga mos yondashish imkoniyati. Shu bilan birga, turli tashkilotlarga nisbatan alohida bitimlar qo‘llanishi qonunchilikni tizimlashtirish, huquqiy aniqlik va o‘xshash holatlarda izchil yondashuvni ta’minlash zaruratini yuzaga keltiradi.

Tadqiqot doirasida quyidagi savollarni aniqlashtirish muhim: qaysi tashkilotlar uchun umumiy akkreditatsiya tartibi yetarli; qaysi tashkilotlarga alohida mezbon davlat bitimi zarur; vakolatxona xodimlarining maqomi va immuniteti qaysi hujjat bilan belgilanadi; immunitetdan voz kechish va nizolarni hal qilish mexanizmlari yetarlicha aniqmi; vakolatxona faoliyati bilan bog‘liq mehnat yoki fuqarolik nizolarida milliy sud yurisdiksiyasi qanday amalga oshiriladi.

O‘zbekistonda xalqaro tashkilotlarning diplomatik huquqi va vakolatxonalari maqomiga oid ilmiy ishlar mavjud. Masalan, Shuhrat Rahmonovning 2023-yilda “Yurisprudensiya” jurnalida chop etilgan “Yangi O‘zbekiston qonunchiligi va xalqaro tashkilotlarning diplomatik huquqi muvofiqligi doirasida huquqiy chegaralari” nomli maqolasi milliy qonunchilik va xalqaro tashkilotlar diplomatik huquqi munosabatlarini o‘rganadi [3].

Shuningdek, Shuhrat Rahmonovning 2025-yilgi “Yevropa Ittifoqi Delegatsiyasining O‘zbekiston Respublikasidagi zamonaviy xalqaro-huquqiy

statusi va uning imtiyoz va immunitetlari” maqolasi Yevropa Ittifoqi delegatsiyasi misolida ikki tomonlama kelishuvlar va funksional immunitet masalalarini tahlil qiladi [4].

Mazkur maqola ushbu ishlarga tayangan holda mavzuni kengaytiradi: GGGI bitimi bilan birga umumiy akkreditatsiya tartibini ham ko‘rib chiqadi va vakolatxonaning maqomi, milliy yurisdiksiya hamda immunitetlar o‘rtasidagi munosabatni tizimli yoritadi. Yakuniy nashr uchun ushbu maqolalar bilan to‘liq matn asosida qiyosiy tahlil o‘tkazish va bibliografik ma’lumotlarini jurnal talabiga muvofiq tekshirish lozim.

Xulosa va takliflar

Tahlil quyidagi xulosalarni shakllantirish imkonini beradi:

– Hukumatlararo tashkilotlarning xalqaro huquqiy shaxsiyati ularning ta’sis hujjati, vakolatlari va mezbon davlat bilan tuzilgan bitimlarda ifodalanadi.

– O‘zbekistonda xalqaro tashkilotlar vakolatxonalari va xodimlarini TIV huzurida akkreditatsiya qilishning umumiy tartibi Vazirlar Mahkamasining 2001-yil 8-maydagi 207-son qarorida belgilangan [1].

– Akkreditatsiya va imtiyoz-immunitet masalalarini farqlash zarur: akkreditatsiya vakolatxona yoki xodimni milliy darajada tan olish tartibi bo‘lsa, imtiyoz va immunitetlarning mazmuni xalqaro shartnoma yoki alohida mezbon davlat bitimi bilan belgilanishi mumkin.

– O‘zbekiston va GGGI o‘rtasidagi 2021-yilgi bitim xalqaro tashkilotning huquqiy shaxsiyati, aktivlari, arxivlari, ofisi, xodimlari va immunitetlarini batafsil tartibga soluvchi amaliy misoldir [2].

– Immunitetlar tashkilotning vazifalarini mustaqil bajarishiga xizmat qilishi kerak; ular tashkilot yoki xodimlarning shaxsiy manfaatlari uchun berilmaydi. Immunitetdan voz kechish va milliy sud yurisdiksiyasining tatbiqi ham huquqiy muvozanatning tarkibiy qismidir [2].

– Kelgusida xalqaro tashkilotlar vakolatxonalariga oid bitimlar uchun umumiy mezonlar ishlab chiqish huquqiy aniqlik, izchillik va mezbon davlat manfaatlarini ta’minlashga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan manbalar

[1] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001-yil 8-maydagi 207-son qarori, “Xorijiy davlatlar diplomatik vakolatxonalari, konsullik muassasalarining, xalqaro tashkilotlar vakolatxonalarining hamda ular xodimlarining O‘zbekiston Respublikasidagi faoliyati to‘g‘risida”. https://lex.uz/uz/docs/-338699 (murojaat sanasi: 12.10.2026).

[2] O‘zbekiston Respublikasi Hukumati va Global yashil o‘sish instituti o‘rtasidagi “Global yashil o‘sish institutining huquqiy maqomi hamda imtiyoz va immunitetlari to‘g‘risida”gi bitim, 22.05.2021. https://lex.uz/uz/docs/-5442944 (murojaat sanasi: 12.10.2026).

[3] Rahmonov Sh. “Yangi O‘zbekiston qonunchiligi va xalqaro tashkilotlarning diplomatik huquqi muvofiqligi doirasida huquqiy chegaralari”. Yurisprudensiya, 2023, 3-jild, 1-son. https://jurisprudence.tsul.uz/wp-content/uploads/2023/03/Yurisprudensiya-1-son-2023.pdf (murojaat sanasi: 12.10.2026).

[4] Rahmonov Sh. “Yevropa Ittifoqi Delegatsiyasining O‘zbekiston Respublikasidagi zamonaviy xalqaro-huquqiy statusi va uning imtiyoz va immunitetlari”. Юрист ахборотномаси, 2025, 5-jild, 1-son. https://yuristjournal.uz/index.php/lawyer-herald/article/view/1055 (murojaat sanasi: 12.10.2026).